

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi: 09.12.2017

Kabul Tarihi: 23.02.2018

Sayfa:341-351

ISSN: 2147-8872

ÇORUM TÜRKÜLERİNDE ALEVİ-BEKTAŞİ UNSURLARI

Oğuz Duman*

ÖZET

İlk söyleyicisi belli olan ve daha sonra söyleyicisi unutulup anonimleşen, Türk halk şiirinin en eski türlerinden biri olarak kabul edilen ve hece ölçüsünün her kalıbıyla yazılmış, bentleri ikilik, üçlük ve dörtlük; bağlantıları bir dizeden başlayıp beş veya daha fazla olabilen türküler; halkın, maddi-manevi olaylardan etkilenecek duygularını, hayallerini ve düşüncelerini belli bir ezgi ile dile getirdiği anonim ürünlere “türkü” denir. Türküler bir milletin düşüncesini ortaya çıkarmada önemli ürünlerdir. Alevi-Bektaşî düşüncesi var olduğu dönemden itibaren sosyal hayatta her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Bazı araştırmacılar Alevi-Bektaşî düşüncesini bir inanç sistemi, bazıları ise bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde Alevi-Bektaşî düşüncesi varlığını geçmişten günümüze kadar devam ettirmiş hala da devam ettirmektedir. Alevi-Bektaşî düşüncesi içerisinde de türkülerin önemli bir yeri vardır. Âşıkların sade dil kullanarak saz eşliğinde söylediği türküler Alevi-Bektaşî düşüncesinin doğrudan halka ulaşmasını sağlayarak halkın duygularına tercüman olmuştur. Bu özgün söyleyişlerden dolayı âşıklar, halk tarafından saygın, ulu kişi olarak kabul görmüşlerdir. Âşıklar tarafından dile getirilen bu türkülerin dinsel ritüel törenlerinde söylenmesinin yanında Alevi-Bektaşî düşüncesinin sözlü kültür ortamında yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Alevi, Bektaşî, Türkü, Hz. Ali

ELEMENTS OF ALAWI-BEKTASHI IN ÇORUM SONGS

ABSTRACT

It is written as one of the earliest kinds of Turkish folk poetry and written in every form of the syllabic scale, the first one being obvious and the second one being forgotten and anonymized. the connections may be five

• Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, orcid.org/0000-0003-0413-5669, oguz.duman@gazi.edu.tr.

or more, starting from a string; anonymous products that are expressed by the people with a certain melody in their feelings, dreams and thoughts that are affected by material-spiritual events are called “folk songs”. Folk songs is an important product in revealing the thought of a nation. Alevism-Bektashi has always had an important place in social life since the time of thought. Some researchers have considered Alevism-Bektashism as a belief system and others as a lifestyle. In the framework of these evaluations, Alevism-Bektashism has continued its existence from the past to the present day and still continues. Turks have an important place in Alevism-Bektashism. It was an interpreter of the sentiments of the people by providing the direct access to the Alevism-Bektashism of the Turkic Alevism-Bektashism, which the lovers used in simple language. Because of these original statements, the lovers were regarded by the people as a respected, great person. In addition to being told in religious ritual ceremonies of these Turks who are expressed by the lovers, the Alevism-Bektashian thought has become widespread in the oral culture environment.

Key Words: Corum, Alawi, Bektashi, Songs, Hz. Ali

GİRİŞ

Türkü terimi ile ilgili geçmişten günümüze kadar sözlük, lügat ve kaynaklarda birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar genellikle türkünün şekil, ezgi ve tarihiyle bağlantılı olarak yapılmıştır. Türkü terimi Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde, “Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume” (Türkçe Sözlük 1998, 1504) şeklinde tanımlanmaktadır.

Özkul Çobanoğlu türkünün tanımını yaparak diğer Türk lehçelerindeki türkünün karşılıklarını şu şekilde vermiştir: “Türk halk şiirinin en eski ve türlerinden biri olan ‘türkü’, aynı zamanda Türk müziğinde kendi içinde sistematik bir bütünlüğe sahip ezgiler topluluğunun da müzikal bir form olarak adıdır. Türkü, Divanü Lugati’t Türk’te ‘ır’ ve ‘yır’ şeklinde yer alır. Azerbaycan Türkçesinde ‘mahmı’, Başkurt Türkçesinde ‘halk yırı’, Kazak Türkçesinde ‘Türki’ (türik halık anı), Kırgız Türkçesinde ‘eldik ır’, Tatar Türkçesinde ‘halık cır’, Özbek Türkçesinde ‘Türki’ veya ‘halk koşığı’, Uygur Türkçesinde ‘nahşa’ veya ‘koça nahşisi’, Türkiye Türkçesinde ‘halk aydımı’ türkü karşılığı terimleri olarak adlandırılır” (Çobanoğlu 2010, 46).

Türkü için bizim yaptığımız tanım ise şöyledir: İlk söyleyicisi belli olan ve daha sonra söyleyicisi unutulup anonimleşen, Türk halk şiirinin en eski türlerinden biri olarak kabul edilen ve hece ölçüsünün her kalıbıyla yazılmış, bentleri ikilik, üçlük ve dörtlük; bağlantıları bir dizeden başlayıp beş veya daha fazla olabilen türküler; halkın, maddi-manevi olaylardan etkilenerek duygularını, hayallerini ve düşüncelerini belli bir ezgi ile dile getirdiği anonim ürünlere “türkü” denir.

Çorum yöresi Türk tarihinin derinliklerinden gelen halk edebiyatı, halk oyunları ve halk müziği gibi kendine özgü çok zengin kültürel değerlere sahiptir. Bu değerler içerisinde

türküler önemli bir yer tutar. Anadolu, doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine türlü renklerle süslenmiş bir türkü bahçesidir. Bu bahçelerden biri de Çorum'dur. Çorum tarih boyunca pek çok âşığı da yetiştirmesinden dolayı türkü açısından oldukça zengin bir yöremizdir. Bu zenginlik içerisinde muhakkak ki farklı kültür ve düşüncelerin etkisi büyüktür. Alevi-Bektaşî kültür ve düşüncesi de bunlardan bir tanesidir. Biz de bu bilgi ışığında yüksek lisans tezimiz olan "*Çorum Türküleri Üzerine Bir İnceleme*"¹ adlı çalışmamızdaki türkü metinlerinden yola çıkarak, Çorum yöresindeki Alevi-Bektaşî düşüncesinin temel unsurlarını tespit etmeye ve değerlendirmeye çalıştık.

Alevi ve Bektaşî terimleri hakkında geçmişten günümüze kadar çoğu araştırmacı tarafından birçok tanım yapılmıştır. Sözlükte "Ali'ye mensup" anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyün'dur. Alevi terimi İslam kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler manasında, ayrıca siyasi tasavvufi ve itikadi anlamda kullanılagelmiştir. Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevi denilmiştir (Ocak 1989, 368-369). Bektaşîlik ise, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgi, saygı ve bağlılığı noktasında, bir Türk mutasavvıfı olan Hacı Bektaş Veli'nin yorum ve öğretisini ifade etmektedir ki, bu anlamda Alevilik ve Bektaşîlik arasında, kanaatimizce, bir ayrılık gayrılık yoktur (Günşen 2009, 102). Günşen'in de belirttiği gibi Alevilik ve Bektaşîliğin temelini ortak olmasından dolayı bu terimleri ayrı ayrı ele almak yerine ortak kullanmayı uygun gördük.

Alevi-Bektaşî edebiyatında daha çok şiir tarzında ürünler verilmiştir. Şiirler, belli kurallar, kalıplar ve düşünceler etrafında oluşturulmuştur. Çeşitli adlarla anılan bu ürünlerde tarikata ait kavramlar ve terimler dışında oldukça sade bir dil kullanılmış, ortaya konulan eserlerde Âşık edebiyatının biçimsel özelliklerinden yararlanılmıştır. Alevi-Bektaşî şiirinin en dikkat çekici yanı onun muhtevasıdır. Alevi-Bektaşî şiirinde Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi, on iki imama bağlılık, Kerbela olayı, Hacı Bektaş-ı Veli ve diğer tarikat büyükleri hakkında anlatılan menkıbeler, tarikatın âdap, usul, ayin ve erkânı, tevella ve teberra inancı, giyim-kuşam âdetleri, inanç temelleri, yaşanan eziyetler, çekilen sıkıntılar, softalara ve dinin katı kurallarına karşı eleştiriler kısacası Alevi-Bektaşî felsefesi geniş bir biçimde işlenmiştir (Tek 2016, 272-273).

Âşıkların sade dil kullanarak saz eşliğinde söylediği türküler Alevi-Bektaşî düşüncesinin doğrudan halka ulaşmasını sağlayarak halkın duygularına tercüman olmuştur. Bu özgün söyleyişlerden dolayı âşıklar, halk tarafından saygın, ulu kişi olarak kabul görmüşlerdir. Âşıklar tarafından dile getirilen bu türkülerin dinsel ritüel törenlerinde söylenmesinin yanında Alevi-Bektaşî düşüncesinin sözlü kültür ortamında yaygınlaşmasını sağlamıştır. Alevi-Bektaşî düşüncesi sözlü geleneğinde müzik (ritim) ayrılmaz bir parçadır. Sözlerin, şiirlerin ve duaların ritmik olarak dile getirilmesinden dolayı Alevi-Bektaşî düşüncesinin müzik kültürü Anadolu coğrafyasının müzik kültürüne önemli katkısı sağlamıştır.

¹ Duman, Oğuz (2016). "*Çorum Türküleri Üzerine Bir İnceleme*" Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.

ÇORUM YÖRESİ TÜRKÜLERİNDE TESPİT EDİLEN ALEVİ-BEKTAŞI UNSURLARI

Çorum yöresine ait 162 türkü metni içerisinde tespit ettiğimiz Alevi-Bektaşî düşüncesini dile getiren unsurlar: Hz. Ali, Hz. Hüseyin ile Kerbela şehitleri, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve insan-ı kâmil düşüncesi, Hallac-ı Mansur ile Ene’l Hak sözü, on iki imama övgü ve saygı ifadeleri, Üçler, Beşler, Yediler ve Kırklar gibi kutsal olarak kabul edilmiş unsurlar, Abdal Musa kurbanı, turna ve Necef’dir.

Tespit ettiğimiz bu unsurlar örnekleriyle şu şekilde incelenmiştir:

1. Hz. Ali

Alevi-Bektaşî âşıkları eserlerinde Hz. Ali’den bahsedeceği zaman genellikle Hz. Ali’ye verilmiş sıfatları kullanmayı tercih ederler. Hz. Ali bilgisi, cesareti ve kahramanlığıyla tanınmış ve bunları simgeleyen Esedullah “Allah’ın Aslanı” isminin yanında, “Şah-ı Merdan, Şah, Haydar-ı Kerrâr, Şîr-i Yezdân, Haydar-ı Sultan-ı Ali, Şâh İmam-ı Muhterem, Sâhib-i İlm-i Ledün, Dürr-i Necef, Şîr-i Hak, Seyf-i Hidâyet, Şîr-i Murtaza, Aliyyü’l-Müctebâ” gibi isim ve sıfatlar kullanılmıştır (Gülmez 2015, 290).

Elimizdeki türkü metinleri içerisinde Aşık Sefil Ali’ye ait “Şahı Merdan Coşa Geldi” adlı türküde Hz. Ali için “Şahı Merdan” sıfatı kullanılmıştır. Aşağıda verdiğimiz örnekte Hz. Ali’nin kâinatın yaratılış sırrını ortaya koyduğuna ve gerçekleşen olayların kendi varlığının sebebiyle oluşmasına değinilmiştir. Aynı zamanda “Yağmuru yağdıran benim deyi ol Ömer’e söyledi” diye belirtilerek Hz. Ali’nin Hz. Ömer’den üstünlüğüne bir gönderme yapılmıştır.

*Şahı Merdan coşa geldi sırrı aşıkâr eyledi
Yağmuru yağdıran benim deyi ol Ömer’e söyledi
Ol dem şimşek yalabıyup yedi sema gürlendi
Hem sakidir hem bakidir nuru rahmanımıdır Ali
Ham ciğer pareyi zöhra nuru çeşmim Haydari* (Duman 2016, 82)

Kul Hüseyin’in, “Turnam (Devredip Gezerken)” adlı türküsünde Hz. Ali’ye olan sevgi ve bağlılık ifade edilmiştir. Kul Hüseyin de Hz. Ali için şehitler serdarı sıfatını kullanmıştır.

*Kul Hüseynim der ki bizde varalım
Varıp o dergâha yüzler sürelim
Can baş feda olsun dostu görelim
Şehitler serdarını gördün mü turnam* (Duman 2016, 187)

Şekip Şahadoğru’ya ait “Kurbana Saldım” adlı türküde ise sıfat olarak “Şah-ı Merdan” kullanılmış ve sevgisine engel olan kişi için şikayetini Hz. Ali’ye bildireceğini söylemiştir.

*Yârim aşkımıza engel olanı
Arzuhali Şah-ı Merdan’a saldım* (Duman 2016, 184)

2. Hz. Hüseyin - Kerbela

Hz. Hüseyin, Hz. Ali’nin oğlu ve Hz. Muhammed’in torunudur. On iki imamın üçüncüsüdür. 628 yılında doğan Hz. Hüseyin 683 yılında Muharrem ayının onuncu gününde

Kerbela’da şehit edilmiştir (Pala 2009, 230). İslam tarihinde Muharrem ayı içerisinde gerçekleşen bu facia, her yıl hüznle anılır, ağıtlar yakılır, mersiyeler söylenir ve matem tutulur. Bu hadise, İslam dünyasında özellikle Anadolu Alevileri için büyük bir kutsiyete sahiptir. Ehl-i beyt imamlarının Kerbela’da yaşanan dramı işleyen şairler hakkında teşvik edici sözler söylemesi bu tür eserlerin yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Gülmez 2015, 297).

Çorum türküleri içerisinde Şekip Şahadoğru’ya ait “Aşka Düşen Âşık Elbet Kan Ağlar” adlı bozlakta Kerbela olayına hayranlıktan bahsedilmiştir. Özellikle Kerbela’da şehit düşenlerin ardından Hz. Ali’ye gönül verenler Kerbela’daki direnişe hayranlıkla bakmıştır.

*Aşka düşen âşık elbet kan ağlar
Gidenler gelmiyor da yasludur sağlar
Kerbela çölünde hayrandı sağlar* (Duman 2016, 65)

3. Hacı Bektaş Veli – Pîr

Hacı Bektaş Veli, Anadolu’nun İslamlaşması ve Türkleşmesi sürecinde önemli bir rolü olan, bu süreçte kalıcı izler bırakan büyük bir düşünürdür. (Yıldız 2014, 390).

Pîr, Tanrı bilgisine ulaşmış, Tanrı sevgisini kazanmış kişidir; yol göstericidir. Alevi-Bektaşilerde Pîr Hacı Bektaş Veli’dir (Yardımcı 2012, 302). Ahmet Yesevî erenlerinden Hacı Bektaş Veli tarafından kurulan Bektaşilik birçok açıdan millî bir tarikattır. Giyinişinden selamlaşmaya kadar, birçok adet ve uygulamaları Türk halk terbiyesine ve halk estetiğine göre teşekkül etmiştir (Bakırcı 2017, 5).

Türkü metinlerimiz içerisinde Kul Mustafa “Nesini Sorarsın Garip Halimin” adlı türküde söylediği sözlere dikkat etmesini kötü sözlerden uzak durmasını kendine tavsiye etmektedir. Çünkü pîri Hacı Bektaş Veli’dir. Dostluk, barış ve sevgi Hacı Bektaş Veli’nin düsturu olunca onun yolundan gidenler de kem sözden sakınmışlardır. Dörtlükte ayrıca yolundan gittiği, sultan kabul ettiği pîr Hacı Bektaş Veli olduğunu ve onun elinden bir dolu içerek sarhoş olduğunu ifade etmektedir.

*Mustafa’ın sözünü söyleme deli
Hünkârımdır Hacı Bektaş-ı Veli
Dost elinden içirdiler bir dolu
Şimdi sarhoş olmuş mestdedir gönül* (Duman 2016, 120)

4. Hallac-ı Mansur - Ene’l-Hak- Dâr

Hallac-ı Mansur hayatı ve fikirleriyle birçok insanı tesiri altında bırakmıştır. O tasavvuf erbabı sahsında en büyük ilâhî aşk kurbanı olarak görülmüştür. Dâr, Berdâr, Ene’l-Hak terimleriyle telmihlerde ve benzetmelerde bulunulmuştur. Bu durum bilhassa Anadolu Türk edebiyatında sıkça görülmektedir (Özcan 2002, 5).

Dâr kelimesi edebî metinlerde, asılarak öldürülen Hallac-ı Mansur’a telmihen Mansur kelimesiyle tamlama halinde (Dâr-ı Mansur) veya onunla ilgili diğer özelliklerle bir arada kullanılmıştır (Kurnaz 1993, 482-483). Dâr kelimesi aynı zamanda Cem’de Pîr huzurunda

duruş şeklidir. Alevi felsefesi, insanı Tanrı'nın Kâbe'si saydığından, dâr insana ve insanın kişiliğinde Tanrı'ya yapılmış bir saygıdır.

Çorum türküleri içerisinde Şekip Şahadoğru'ya ait “Yol Beni” adlı türküde âşık, aşk şehidi olan Hallac-ı Mansur'un sözü olan Ene'l Hak ifadesini telmihli olarak kullanmış sevgilisini kendi canından bir parça olarak görmüştür. Dâr-ı Mansur ifadesiyle de sevgiliye olan bağlılığı ve onun yoluna canını verebileceğini belirtmiştir.

*Cananı canımdan Ene'l-hak bilip
Dar-ı Mansur olup darına durup
Canı başı dosta kurban eyleyip
Verenlere yoldaş etti yol beni* (Duman 2016, 138)

Yine Şekip Şahadoğru'ya ait olan “Dermanın Oldun” adlı türküde ise âşık, aşk ateşi ile yüreğinin yandığını söyleyerek kendini Hallac-ı Mansur'a benzetmiş ve sevgilisinin aşk yolunda urganı olduğunu dile getirmiştir.

*Şekip haktan kavuşmaktır dileği
Ümitliyim boşa gitmez emeğim
Ateşin narınla yanar yüreğim
Mansurum bu yolda urganım oldun* (Duman 2016, 134)

5. İnsan-ı Kâmil

Alevilikte insan Tanrı'nın bir parçasıdır, dolayısıyla insan Tanrı'ya korkuyla değil sevgiyle yaklaşmalıdır (DABF 2008, 9). Alevilikte ruhsal dinginliğe varan kişiye kâmil insan denir. Tanrı kâmil insanın gönlünde, engin bir sessizlik, sınırsız bir dinginlik içinde görünüş alanına çıkar. Onun gönlü Tanrı'nın evidir; onun dili Tanrı'nın dilidir. Böylesi bir olgunluk aşamasına sevgi (aşk) ve gönül bilgisiyle (irfan) ulaşılır. Gönül bilgisi, dinginlik içinde olgunluk sağlayan tanrısal ışıktır (Korkmaz 2008, 42).

Bir insanın manevi anlamda ulaşabileceği en üst boyut insan-ı kâmillik boyutudur. İnsanın gerçek manada insan olduğu, hakikat sırrına ulaştığı, canlı cansız her şeyin gizemine vakıf olduğu aşamadır.² Hünkâr Hacı Bektaş Veli: “Kul, Tanrıya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur.” diye belirtmiştir (Atalan 2017, 43) Sıradan bir insan bu dört kapı ve bu dört kapıya bağlı kırk makamdan geçerek, ruhunu ve benliğini ergin hale getirerek kâmil insan olur. Kâmil insan da ilahi sırra erişendir (Eraslan 1977, 66).

Alevi-Bektaşî kültüründe insana olağanüstü bir sevgi ve saygı vardır. Alevilikte, “*Hak ademdedir*” anlayışı insanı yücelten anlayıştır. Alevilikte sevgi özellikle insan sevgisi o denli yüceltilmiştir ki, Alevi inancının temelini oluşturmuştur (Özcan 2005, 1-2).

Şekip Şahadoğru, “Dosta Doğru” adlı türküsünde Pîr Hacı Bektaş Veli'nin kâmil insan anlayışını esas alarak insan sevgisini dile getirmiştir. İnsani sevginin kökünün Rahmanî sevgiden geldiğini belirterek insanlığa hizmet etme düşüncesinin Pîr Hacı Bektaş'tan geldiğini ifade etmiştir.

² http://www.alevitentum.de/Sorularla_Alevilik_Kitap.pdf (ET: 15.02.2018)

*İnsanlığın yunağından arındık
İşte böyle oldu azametimiz
Hamdolsun ki nedametten ayrıldık
Rahmani sevgidir ibadetimiz*

Yüklendi kervanım o dosta doğru

*İnsanlığa hizmet için gelmişiz
Pîrimizden böyle himmet almışız
Hak sıfatı âdemdedir bilmişiz
İnsanı sevmektir kerametimiz (Duman 2016, 158)*

6. Üçler-Beşler-Yediler-Kırklar

Üçler: Allah, Muhammed, Ali'yi ifade eder. Aleviliğin en temel inancı budur. Kur'an'da Ehl-i Beyti sevmeyi emreden (Ahzap:33, Şura 23) ayetlere göre bu inancın bütün Müslümanlarda ortak olması gerektiği düşünülebilir. Allah (Hakk), Muhammed ve Ali'dir. Başka bir deyimle Allah, Hz. Peygamber ve Şah-ı Merdan İmam Ali'dir (Sevin 2014, 50).

Beşler: Ehli Beyt'tir. Hz. Muhammed'in ailesi anlamına gelir. 1- Hz. Muhammed, 2- İmam Ali, 3- Ana Fatma, 4- İmam Hasan ve 5- İmam Hüseyin olmak üzere toplam 5 candır (Sevin 2014, 51).

Yediler: Yediler, yedi ulu ozan veya yedi abdal gibi isimlerle de anılır. Gayb erenleri hiyerarşisinde Üçler'den sonra gelen ve Tanrı tarafından kendilerine olağanüstü nitelikler bağışlandığına inanılan yedi ulu ermiştir. Yedi ulu ozan, Alevi-Bektaşî inancında ulu görülen büyük şairleridir. Alevi tarihine deyişleriyle, şiirleriyle yön vermiş, Alevi inancına bağlılıklarını yaşamlarıyla kanıtlamış olan yedi ulu ozan şunlardır: 1. Şah Hatayi, 2. Pîr Sultan Abdal, 3. Kul Himmet, 4. Yemeni, 5. Virani, 6. Fuzuli, 7. Seyit Nesimi'dir. Alevi cemlerinde bu ozanların Ehli-Beyt, Kerbela ve 12 İmamlar hakkında dile getirdikleri nefesleri/deyişleri okunur. Bu yapıtlarda Alevi inancının öğretileri, ilkeleri, inançları işlenir. Saz veya bağlama ile okunan bu deyişlere Aleviler arasında telli Kuran'ın ayetleri denir. Bu ozanların yüzyıllar önce yazdıkları, halk tarafından benimsendiği ve söylendiği için sürekli güncelleşmiş ve her devirde anlaşılır dille okunmuştur. Halk bu beyitlerde kendini ve kendi inancını bulmuştur. Yüzyıllarca yazılı kültürden kopuk yaşayan Aleviler, halk ozanlarının ve genellikle 7 ulu ozanın deyişleri ile inançlarını yeni nesillere aktarmaktadır (Sevin 2014, 53). Bu tanımlamaların dışında, Çorum ili Alaca İlçesi Eskiapar Köyü Alevilerine göre yediler: Allah, Muhammed, Ali, Haticet'ül Kübra, Fatımat'üz Zehra, Salman-ı Farisi ve Kanberdir (Er 1996, 84).

Şekip Şahadoğru'ya ait "Dermanım Oldu" adlı türküde Alevi-Bektaşî inancındaki sayı terimlerinden üçler, beşler ve yediler kullanılarak sevginin cemalinde (yunağında) ulu kişilerin izlerinin olduğunu dile getirerek, sevgisinin yüce olduğunu ifade etmiştir.

*Anlar mı bu aşkı cahil adüler
Muhammet Ali'ye neler dediler
Cemalinde üçler beşler yediler
Ağlayıp güldüren bayramım oldun (Duman 2016, 134)*

Kırklar: Kırk sayısının Türk folklorundaki önemli yeri yanında “erbain”, “çile” gibi tasavvufi terimlerle de değeri artmış ve şiirlerde çok kullanılmıştır. Özellikle “kırklar” diye bilinen Hak erenleri tasavvufta sıkça geçer. Dünyayı idare eden bu kırk erenin başında kutb yahut kutbu'l-aktâb bulunur. Bunların “yediler” ve “üçler” gibi üst makamları vardır. Alevi-Bektaşî inanişinde kırklar meclisi vardır. Kırkların başında Hz. Ali bulunuyormuş. Kırklar meydanı, kırklar şerbeti, kırklar meclisi vs. deyimler hep bunlara aittir. Özellikle tekke edebiyatında ve Alevi-Bektaşî şiirlerinde çokça yer edinmiştir (Pala 2009, 282).

Yine Şekip Şahadoğru'ya ait “Yol Beni” adlı türküde ise sayı terimlerinden kırklar unsuru kullanılarak kırkların önemi dile getirilmiştir. Alevi-Bektaşî inancı gereği ikrar vermek, insanı hamlıktan çıkartıp insan-ı kâmil mertebesine ulaştırarak, insanın gerçek manada insan olma bilincine ulaşmasını, anlam ve mutluluk dolu bir hayatın sahibi olmak istemenin toplum huzurunda dile getirilmesidir. Aşık bu düşünceyle kırklara bağlılığını (ikrarını) bu şekilde belirtmiştir.

*Az iken karıştım bugün çoklara
Verdim ikrarımı kalbi paklara
Günün devamı bugün kırklara
Girenlere yoldaş etti yol beni* (Duman 2016, 138)

7. Abdal Musa Kurbanı

Abdal Musa Kurbanı (Cem'i) bütün köyün katılımı ile gerçekleştirilen birlik Cem'idir. Tohumlar toprağa atılmadan önce yani kış aylarında yapılır. Perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde yapılması bazı bölgelerde gelenekleşmiştir. Genellikle komşuların istekleri, şahısların kurban kesmek istemeleri veya köye Dede veya başka bir konuk geldiğinde köyün ileri gelenleri toplanır ve Abdal Musa kurbanına karar verirler. Bu âyinde bulunacak olanların tamamı kurban ve diğer masraflara katılır.³

Şekip Şahadoğru, “Kurbana Saldım” adlı türküsünde gonca gülleri solduranı şikâyet etmiştir. Şair sevgilisine olan hasretinden bağı yanmaktadır. Rüzgâr ona hasreti hatırlatmaktadır. Gözden irak olan gönülden de irak olur misali sevgilisine sakın aramıza yabancıları sokma, eğer böyle bir şey yaparsan gonca gül gibi solarız, bizi solduran olursa da onu Abdal Musa Sultan'a salarım diyerek şikayetini dile getirmektedir.

*Esiyor bağrıma hasret yelleri
Sakın aramıza koyma elleri
Kim ki soldurursa gonca gülleri
Onu Abdal Musa Sultana saldım* (Duman 2016, 184)

8. Turna - Necef

Turnanın sevgililer arasındaki haberleşmeyi sağlamasından dolayı Çorum türkülerinde önemli bir yere sahiptir. Gurbette bulunan kişi *Bağdat ellerinden gelen durnalar/ Durnalar ne haber yardan ne haber*, diyerek yârinden haber beklemektedir. *Ah artırırılar da eskârımı*

³ <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/254321alevilik-te-ayinler-rites-in-alevism.pdf> (ET: 15.02.2018)

derdimi/ Terk eyledim vatanımı yurdumu/ Nerde derlerse de İbrahim'in yârini/ Öldü haberini de verin durnalar diyerek de halini turnalar aracılığıyla yârine bildirmek ister.

Turna, Yesevî'den günümüze kadar geçen yaklaşık sekiz asırlık zaman zarfında hem halk hem de divan edebiyatı ürünlerinde çok yaygın olarak kullanılmıştır. Yesevîliğin Anadolu ve Balkanlar'daki devamı olan ve Hacı Bektaş Velî'nin Pîri olması dolayısıyla Ahmed Yesevî'nin büyük etkisi altında bulunan Bektaşilikte turna, Hz. Ali ile ilişki kurularak yüceltilmiştir. Semahlardan birine turna adı verilerek kutsallaştırılmıştır (Temizkan 2014, 162).

Necef, Küfe civarında Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu yerdir. Divân şiirinin coğrafyası içinde hemen daima Hz. Ali vesilesiyle kullanılır (Pala 2009, 368). Bu yüzden Necef, Alevi-Bektaşî inancında kutsal merkezlerden biridir. Hz. Ali "Dürr-i Necef" (Necef'in incisi) olarak nitelendirilmektedir.

Türkü metinlerimizden Kul Hüseyin'e ait "Turnam (Devredip Gezerken)" adlı türküsünde ise Alevi-Bektaşî geleneğinin etkisiyle turnanın Hz. Ali ve diğer ulu kişilerden haber vermesi beklenmektedir. Turna Alevi-Bektaşî edebiyatından önemli bir kuş türüdür. Gurbette olan sevgilisine ve sevdiklerine turna ile haber gönderir, sevdiklerinden haber alır. Turnaya, Bağdat diyarına varıp varmadığını, Fatma Ana'nın makamını görüp görmediği, Hz. Ali'nin türbe-i şerifinin bulunduğu yer olan Necef'ten bahsederek sevgilisi olan Hz. Ali hakkında turnadan haber sormaktadır. Elimizde kayıtlı türkünün ilk iki dördlüğü şu şekildedir:

*Devredip gezersin dar-ı fenayı
Bağdat diyarına vardın mı turnam
Medine şehrinde Fatma Anayı
Makamı ordadır gördün mü turnam*

*Biz de ulu dedik bizden uluya
İman aldık ikrar verdik veliye
Necef deryasında İmam Ali'ye
Sende o sultanı gördün mü turnam* (Duman 2016, 187)

SONUÇ

Türk kültürü içerisinde türküler, kimi zaman aşkla yüreğimizi coşturmuş, kimi zaman feryat olup arşa çıkmıştır. Türk milleti geçmişten günümüze kadar aşkını, sevgisini, derdini, üzüntüsünü ve acısını hep türkülerle dile getirmiş; türkülerle ağlamış, türkülerle gülmüştür. Çorum yöresi türküler bakımından zengin bir yapıya sahiptir. Türküler gibi hayatımızda önemli bir yere sahip kültür birikimlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, özellikle kaybolmaya yüz tutmuş birçok türkünün gün ışığına çıkarılması önemli bir görevdir.

Alevi-Bektaşî düşüncesi var olduğu dönemden itibaren sosyal hayatta her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Bazı araştırmacılar Alevi-Bektaşî düşüncesini bir inanç sistemi, bazıları ise bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde Alevi-Bektaşî düşüncesi varlığını geçmişten günümüze kadar devam ettirmiş hala da devam ettirmektedir. Alevilik-Bektaşîlik bir inanç sisteminden ziyade insan temelinde bir düşünüş

şeklidir. Bu düşünüşün Pîri Hünkâr Hacı Bektaş Veli'dir. Alevi-Bektaşî düşüncesi inanç, kültürel, felsefî ve siyasi görünüşü ile sosyal hayatın ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu çalışmada yaptığımız değerlendirmeler, Çorum yöresine ait 162 türkü içerisinde tespit ettiğimiz Alevi-Bektaşî unsurlarının olduğu 7 türkü metni ile sınırlıdır. Sonuç olarak örneklerini verdiğimiz bu türkü metinlerinde Hz. Ali'ye övgü sözleri ve sıfatları ile Hz. Ali'nin üstünlüğü işlenmiş ve Hz. Hüseyin ve Kербela şehitleri için hayranlıktan bahsedilmiştir. Alevi-Bektaşî düşüncesinin temelini oluşturan Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin insan-ı kâmil düşüncesi işlenerek, bu düşünceyi benimseyenlerinde aynı yoldan gitmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Alevi-Bektaşî düşüncesi içerisinde kutsal yeri olan ve aşk şehidi olarak hafızalarda yer etmiş Hallac-ı Mansur ve dâr da idam edilmesine sebep olan Ene'l Hak sözü, âşıkların sevgi ve sevgilileri için yazdıkları türkülerde telmihli olarak kullanılmıştır. On iki imama övgü ve saygı ifadeleri ile Alevi-Bektaşî düşüncesinin adet ve törenleri de türkülerde yer edinmiştir. Bu türkülerde Üçler, Beşler, Yediler ve Kırklar gibi kutsal olarak kabul edilmiş unsurlarla sevgilerinin yüceliklerini dile getirmişlerdir. Birlik ve beraberliğin pekiştirilmesini ve baharın bereketli geçmesini sağlamak için düzenlenen törenlerinde Abdal Musa'ya kurban kesilerek yardım beklenmektedir. Turna unsuruyla Hz. Ali ve diğer ulu kişilerden haber vermesi beklenmektedir. Ayrıca âşık gurbette olan sevgilisine ve sevdiklerine turna ile haber gönderir, sevdiklerinden haber alır. Turna aracılığıyla Hz. Ali'nin türbe-i şerifinin bulunduğu yer olan Necef'ten söz edilmiştir.

Yöre türkülerinin tamamını kapsayacak nitelikte yapılacak başka bir çalışmadaki değerlendirmeler, Çorum yöresi Alevi-Bektaşî düşüncesinin zengin ve çeşitliliğinden dolayı, bu çalışmada yapılan değerlendirmelerden daha kapsamlı olabilir.

KAYNAKLAR

ATALAN Mehmet, "Vîranî Baba'nın Fakr-Nâmesinde Tasavvufî Unsurlar", **Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi**, S:22 (2017), s.43.

BAKIRCI Nedim, "Ahmet Yesevî ve Millî Kimliğimiz", **Erciyes**, S:468 (2016), s.1-6.

ÇOBANOĞLU Özkul, "Türkü Olgusu Bağlamında Türkü ve Şarkı", **Türk Yurdu Dergisi**, C:30/ S:269 (2010), s.46-49.

DANİMARKA ALEVİ BİRLİKLERİ FEDERASYONU (DABF), **Alevi-Bektaşî İnançının Esasları**, Danimarka 2008.

ER Pîri, "Çorum İli Alaca İlçesi Eskiypar Köyünde Alevi İnançları", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Hagem Yayınları, Ankara 1996.

ERASLAN Kemal, "Yesevî'nin Fakr-nâmesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, XXII, (1977), s.66.

GÜLMEZ Mevlüt, "Âşık Ömer Divanı'nda Alevi-Bektaşî İzleri", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:37 (2015), s.285-307.

GÜNŞEN Ahmet, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında “Alevi-Bektaşî” Anlamalı Söz Varlığı Üzerine”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S:52 (2009), s.101-124.

KORKMAZ Esat, **Anadolu Aleviliği**, Berfin Yayınları, İstanbul 2008.

KURNAZ Cemal, “Dâr”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

OCAK Ahmet Yaşar, “Alevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

ÖZCAN Hüseyin, “Asya Toplumlarını Etkileyen Alevî/Bektaşî Kültüründe İnsanın Değeri”, **I. Uluslararası Asya Felsefe Derneği Sempozyumu**, 29 Eylül- 2 Ekim 2005, İstanbul.

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_alevi_bektasi_kulturu_asya_toplumlar_i.pdf (ET: 25.11.2017)

ÖZCAN Hüseyin, “Bektaşilikte Dâr Kavramı ve Hallac-ı Mansur Etkisi”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, C.VIII/ S:29 (2002).

PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.

SEVİN Selçuk, “Adaklı İlçesi/Karar Bölgesi’ndeki Sütlüce Köyü Babamansur Kür Hüseyin Dergâhın Postnişi Pir Selçuk Sevin Dede’nin Sunum Bildirisidir”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, C.I., Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl (2014), s.38-58.

TEK Recep, “Kul Himmet’in Şiirlerinde Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminin Temellerine Dair Bazı Yansımalar”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S:77 (2016), s.271-290.

TEMİZKAN Mehmet, “Türk Kültüründe ve Alevî-Bektaşî İnançında Turna”, **Millî Folklor**, Y.26/ S:101 (2014), s.162-170.

TÜRKÇE SÖZLÜK (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu.

YARDIMCI Mehmet, “Aşıkların Dilinde ve Telinde Pîr-Mürşit-Rehber Kavramları”, **Yedi İklim Anadolu’dan Halk Bilimi Yazıları**, Ürün Yayınları, İzmir 2012.

YILDIZ Harun, “Hacı Bektaş Veli’nin İslam Yorumu Üzerine Bazı Çözümlemeler”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, C.I. 2014, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2014, s.389-399.